

Pensioen is meer dan je maandelijkse poen

Een studie naar het welzijn
van deelnemers van
pensioenfondsen

Prof. Dr. Harry Hummels
Nikki Trip

Maastricht University

Deze publicatie wordt gepubliceerd onder de volgende Creative Commons-voorwaarden:

Je bent vrij om het werk te delen

Dit betekent: te kopiëren, te verspreiden en door te geven via elk medium of bestandsformaat. De licentiegever kan deze toestemming niet intrekken zolang aan de licentievoorwaarden voldaan wordt.

Onder de volgende voorwaarden:

Naamsvermelding: De gebruiker dient de maker van het werk te vermelden, een link naar de licentie te plaatsen en aan te geven of het werk veranderd is. Je mag dat op redelijke wijze doen, maar niet zodanig dat de indruk gewekt wordt dat de licentiegever instemt met je werk of je gebruik van het werk.

Colofon:

Referentie naar deze publicatie kan als volgt: Hummels, H. en Trip, N. (2020), *Pensioen is meer dan je maandelijkse poen. Een studie naar het welzijn van deelnemers van pensioenfondsen*, Maastricht University, 14 december
Illustraties: Marjorie Specht, Ontwerpkantoor Vonk Specht. Grafische vormgeving: Coers & Roest | grafische producties BV

Niet commercieel: Je mag het werk niet gebruiken voor commerciële doeleinden.

Geen afgeleide werken: Je mag het veranderde materiaal niet verspreiden als je het werk hebt geremixt, veranderd, of op het werk hebt voortgebouwd.

Geen aanvullende restricties: Je mag geen juridische voorwaarden of technologische voorzieningen toepassen die anderen er juridisch in beperken om iets te doen wat de licentie toestaat.

Let op: Voor hergebruik of distributie moet u de licentievoorwaarden van dit werk aan anderen duidelijk maken. De beste manier om dit te doen is met een link naar creativecommons.nl.

‘Pensioen is geen zaak van oude mensen en de dingen die voorbij gaan.’

– Jacqueline Lommen

De uitdaging

Het rapport *Pensioen is meer dan je maandelijkse poen* gaat over pensioenfondsen die hun deelnemers centraal stellen. Conform artikel 105.2 van de Nederlandse Pensioenwet richten fondsbestuurders zich op de belangen van hun actieve, gepensioneerde en voormalige deelnemers. Die deelnemers hebben belang bij een goed pensioen. Jarenlang hebben zij, net als hun werkgevers, maandelijks een bedrag ingelegd om in de toekomst als gepensioneerde van een financieel onbezorgde oude dag te genieten. De bijdragen moeten, mede als gevolg van een zorgvuldig beheer door de fondsen, leiden tot een mooie persoonlijk pensioenpot. Het beeld dat daarbij opkomt van de bestuurders is dat van de Romeinse god Janus. De god bewaakt het begin en het eind van alles en het is dan ook niet verrassend dat de eerste maand van elk jaar naar hem is vernoemd. Staande op de grens van het leven voor en na pensionering hebben bestuurders van pensioenfondsen de poortwachtersrol van Janus overgenomen. Naar de actieve kant van de Poort van Pensioenen spelen zij een rol in het bijeenbrengen van het

pensioenvermogen. Aan de kant van de gepensioneerden delen zij geld uit om bij te dragen aan een onbezorgde toekomst voor de deelnemers, gewezen deelnemers en overige begunstigen.

In het verleden resulteerde het opgebouwde pensioenvermogen in individuele aanspraken op een vaste maandelijkse pensioenuitkering bij het bereiken van de pensioengerechtigde leeftijd. Het pensioenakkoord dat in juli 2020 is gesloten door vertegenwoordigers van werkgevers, werknemers en de overheid brengt hier verandering in. In de toekomst is nog louter sprake van een verwachting over de hoogte van de pensioenuitkering. Aanspraken heeft de deelnemer niet meer. Of die verwachtingen ook uitkomen is afhankelijk van de weersgesteldheid op de financiële markten. Vallen de rendementen mee dan profiteren deelnemers in de vorm van indexering van hun pensioen; vallen ze tegen dan leidt dit tot een directe afbouw van het persoonlijk pensioenvermogen in vergelijking met het verleden. Tot dusver was de norm dat deelnemers ongeveer uitkomen op zeventig procent van hun inkomen als werkende. Maar wat nu als de economie tegenzit en die norm in de verste verte niet wordt gehaald? Hebben deelnemers dan voldoende pensioen om hun huidige levenswijze voort te zetten? En als dat mogelijk niet zo is, beschikken ze dan over mogelijkheden

om het ontstane gat weer te dichten? Kunnen ze misschien extra sparen, extra aflossen op hun hypotheek als ze een eigen huis hebben, of extra bezuinigen op uitgaven die niet noodzakelijk zijn? Het zijn vragen waar deelnemers van veel pensioenfondsen in de komende jaren mogelijk mee te maken krijgen. Ze worden meer verantwoordelijk voor hun eigen 'appeltjes voor de dorst'. Daarmee worden ze in toenemende mate *kwetsbaar*. Pensioenfondsen hebben daarbij een zware verantwoordelijkheid om deelnemers tijdig te wijzen op de risico's die ze lopen en hen te informeren over de mogelijkheden die ze hebben om adequate maatregelen te treffen. De vraag is dan: hoe maken we de deelnemers *weerbaar*? De verantwoordelijkheid daarvoor neemt nog toe omdat deelnemers nergens anders heen kunnen. Hun opgebouwde kapitaal zit vast bij hun pensioenfonds. Zij moeten toezien hoe het fonds omgaat met hun belangen en behoeften, met alle gevolgen voor hun welzijn.

Welzijn

Over dat welzijn gaat deze studie. Financieel welzijn is geen nieuw fenomeen. Er wordt al tien jaar onderzoek naar gedaan. Het belang van het onderwerp neemt echter toe naar aanleiding van de recente wijziging van het pensioenstelsel. De onbezorgde oude dag wordt in de komende jaren minder onbezorgd; zeker is alleen dat de

hoogte van het pensioen onzeker zal zijn. Dat is niet het beeld dat deelnemers hadden – en vaak nog hebben. Dat is vooral een probleem voor deelnemers met kleine pensioenen en beperkte financiële buffers. Zij hebben vaak maar weinig mogelijkheden om tijdig en adequaat bij te sturen. Nu hebben pensioenfondsen niet tot taak om te zorgen voor *het subjectief ervaren welzijn* van de deelnemers. Hoe de deelnemer wil leven bepaalt de persoon zelf. Of iemand sober of uitbundig wil leven, risicovol of juist risicomijdend, is aan het individu zelf om te beoordelen, zolang het geen schade toebrengt aan anderen. Subjectief welzijn ligt dus bij de deelnemer en is van meer aspecten afhankelijk dan waar het pensioenfonds invloed op heeft. Wel heeft een fonds tot taak om een omgeving te scheppen waarin deelnemers op tijd goede besluiten kunnen nemen over hun toekomstige financiële huishouding. Welzijn in deze studie gaat dus niet om het subjectieve welzijn van individuele deelnemers, maar om factoren die alle deelnemers raken, ongeacht hun individuele voorkeuren of behoeften. We spreken dan over *het objectieve welzijn* dat in het kader van pensioen verwijst naar:

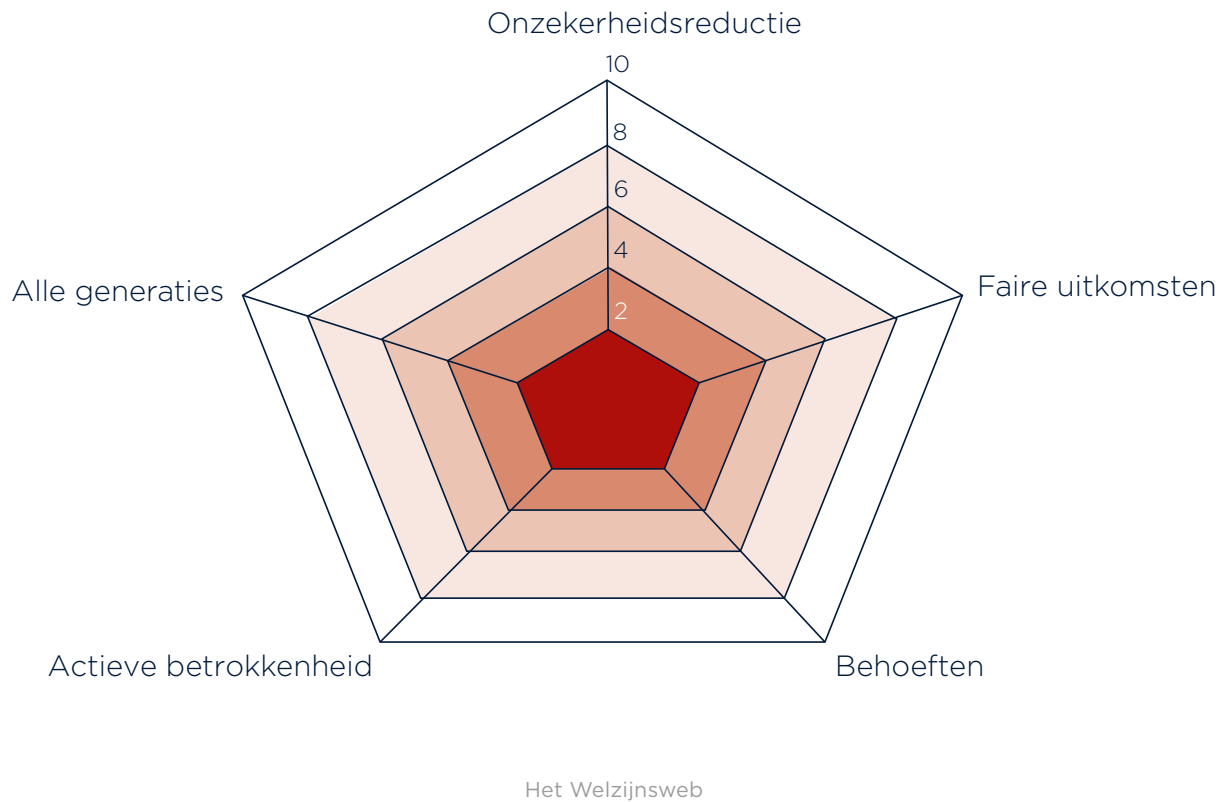
het vermogen van actieve en gepensioneerde deelnemers om te voorzien in hun essentiële materiële en immateriële behoeften op grond van tijdig verstrekte, adequate en zo volledig mogelijke

informatie over – de risico's die verbonden zijn met – hun (toekomstig) inkomen en hun (toekomstige) behoeften. Dit vermogen wordt beïnvloed door de mogelijkheden tot voor de deelnemer passende interactie.

Kenmerkend voor het objectieve welzijn is dat het bevorderen ervan door de samenleving goed wordt geacht voor het individu onafhankelijk van de waarde die het individu eraan hecht. Neem de autogordel. De samenleving is van mening dat deze van belang is voor de veiligheid en gezondheid van de verkeersdeelnemer, ongeacht de wens of de waardering van de deelnemer zelf voor de gordel. Soms is het lastig dat er geen volledige consensus bestaat over wat goed is voor de mens en wat niet. Dit is vaak het geval als het gaat om zaken die gevoelig liggen en mogelijk inbreuk maken op de persoonlijke vrijheid. Uiteindelijk bepalen de wetgevende en vertegenwoordigende organen van de samenleving wat in het objectieve belang is van het individu. In het kader van de wijziging van het pensioenstelsel neemt het belang toe dat deelnemers tijdig in staat worden gesteld om passende maatregelen te nemen om toekomstig financieel onheil af te wenden. Daarin hebben pensioenfondsen een essentiële rol. De verantwoordelijkheid van de fondsen gaat daarbij verder, zo betoogt dit rapport, dan het eenvoudig inzicht bieden in

het bedrag dat de deelnemer in de toekomst mogelijk mag verwachten. Of de deelnemers daar vanuit een gevoel van subjectief welzijn op zitten te wachten of niet is daarbij niet relevant.

De omgeving die invloed heeft op het welzijn dat deelnemers kunnen ervaren kenmerkt zich door vijf dimensies. Vanzelfsprekend speelt het toekomstig inkomen daarbij een rol, maar ook de vraag wat je nu met dat inkomen kunt doen. Welke behoeften kunnen deelnemers daarmee bevredigen? Naast de fairness van de opbouw van het pensioen en de toekomstige uitkeringen gaat het dan ook over de onzekerheid die deelnemers ervaren omtrent hun inkomen en de behoeften die daarmee kunnen worden bevredigd. Onderzoek wijst echter uit dat de fairness van de uitkomsten mede wordt bepaald door de mate waarin deelnemers betrokken worden bij belangrijke besluiten en ontwikkelingen binnen hun pensioenfondsen. Tot slot speelt ook de bestendigheid van het pensioen en het pensioenfondsen over de generaties heen – inclusief de toekomstige generaties een rol. Deze dimensies gezamenlijk vormen het welzijnsweb:

Pensioenfondsen kunnen hun eigen prestaties op deze dimensies scoren aan de hand van een lijst met tweentwintig onderwerpen en vervolgens weergeven in het bovenstaande spinnenweb. Een pensioenfonds dat goed scoort op de onderscheiden elementen heeft daarmee een omgeving geschapen voor de deelnemers om subjectief welzijn te ervaren. Dat pensioenfonds luistert namelijk naar haar deelnemers, helpt hen om te gaan met hun onzekerheid, draagt zorg voor faire uitkomsten, denkt met deelnemers mee over hun inkomen, hun mogelijke toekomstige behoeften en de kosten daarvan en let scherp op dat toekomstige generaties nog willen participeren in het fonds. Het is daarbij overigens niet de bedoeling om tot een ranking te komen van pensioenfondsen. De uitkomsten van de scorelijst en het spinnenweb hebben tot doel het gesprek aan te gaan met de deelnemers, met medewerkers en andere pensioenfondsen en overige stakeholders om het belang van de deelnemers beter te dienen conform artikel 105.2 van de Pensioenwet. Wat kun je van elkaar leren? Het beeld dat dan ontstaat duiden we aan als *‘de toewijding van het pensioenfonds aan het welzijn van de deelnemer’*. In deze studie worden deze dimensies nader uitgewerkt.

Versterken van de omgeving gericht op het bevorderen van welzijn

Naast een verkenning van de literatuur zijn in het kader van dit rapport meer dan veertig interviews en rondetafelgesprekken gevoerd met deelnemers, bestuurders en medewerkers van pensioenfondsen, beleidsmakers, toezichthouders, sociale partners, wetenschappers en belangenorganisaties. De gesprekken boden een verkennend inzicht in de mate waarin en de wijze waarop pensioenfondsen momenteel al invulling geven aan het welzijn van de deelnemers. De brede constatering luidt dat er voor de fondsen werk aan de winkel is. De informatie aan deelnemers kan breder en dieper worden uitgewerkt, het betrekken van deelnemers is voor versterking vatbaar, terwijl ook in de governance verbeteringen wenselijk en mogelijk zijn.

Pensioenfondsen nemen in toenemende mate wel stappen om deelnemers te verleiden zich actiever bezig te houden met hun pensioen. Sectorbrede instrumenten zoals *Pensioenchecker* en *Mijnpensioenoverzicht.nl* geven een beeld van wat de deelnemer in de toekomst mogelijk als pensioeninkomen (inclusief AOW-uitkering) ontvangt. Daarnaast bieden pensioenfondsen individueel inzicht in het bij het fonds opgebouwde pensioenvermogen. Sommige fondsen bieden daarbij via instrumenten met

mooie namen als *Mijn Pensioenschets*, *Toekomstverkenner* of *Pensioenschijf van Vijf* naast het inkomen ook een doorblikje naar toekomstige uitgaven die passen bij het leven dat de deelnemer graag zou willen leiden. De toekomst nodigt pensioenfondsen derhalve uit om betere en meer informatieve instrumenten te ontwikkelen die deelnemers in staat stellen een vollediger inzicht te krijgen in hun inkomen én in behoeftenscenario's die zich in de toekomst mogelijk voordoen met de bijbehorende kostenpatronen. Essentieel is dat deelnemers een reëel *handelingsperspectief* wordt geboden. Het louter beschikbaar maken van informatie over het verwachte toekomstige inkomen uit pensioen volstaat dan niet.

Naast het informeren is het ook van belang om deelnemers meer te betrekken en met hen in gesprek te gaan. Diverse pensioenfondsen geven daar al invulling aan, maar een versterking op dit vlak is geboden. Dit vormt een uitdaging omdat deelnemers – en dat geldt in het bijzonder voor jongeren en deelnemers van middelbare leeftijd – vaak niet bezig zijn met hun pensioen. Ze hebben andere prioriteiten. Je kunt deelnemers daar ook niet toe dwingen. Zoals een respondent aangaf: “het is niet de taak van een pensioenfonds om mensen tegen hun wil gelukkig te maken”. Wij onderschrijven dit uitgangspunt, maar merken op dat het fonds wel de plicht heeft te voorkomen dat

zij ongelukkig worden door een tekort aan tijdige en adequate ondersteuning.

Ook aan de governance kan nog het nodige worden verbeterd, zo constateren de respondenten. Besturen van pensioenfondsen kennen hun deelnemers niet of slechts zeer beperkt. Ze worden sterk in beslag genomen door vergaderingen die vaak over technische, juridische en uitvoeringszaken gaan. Dat wordt in de hand gewerkt omdat pensioen steeds meer een veld is van actuarissen, juristen en beleggingsdeskundigen. Kennis van de sector en van de werknemers en hun uitdagingen daarin wordt schaarser. Van fondsen mag worden verwacht dat zij zich vaker laten zien op uiteenlopende bijeenkomsten en contactmomenten, algemene evenementen zoals beurzen, fairs, werkgeversbijeenkomsten, rondetafelgesprekken, workshops, of chatsessies. Het rapport schetst diverse voorbeelden die navolging verdienen, al gaan de stappen vaak nog niet ver genoeg om de deelnemer het gevoel te geven dat haar of zijn belangen en behoeften in de volle breedte bij het bestuur op het netvlies staan.

Verantwoord vermogensbeheer

Een volgend element dat bijdraagt aan het realiseren van goede en faire uitkomsten over generaties heen heeft betrekking op het verantwoord en duurzaam beleggen van het totale pensioenvermogen. Die verantwoordelijkheid hebben de fondsen omdat ze daarmee de financiële en niet-financiële risico's van de beleggingen beter beheersen, maar ook omdat ze daarmee bijdragen aan een betere wereld voor de huidige en toekomstige deelnemers. Die willen namelijk van hun pensioen genieten in een wereld die dat nog toelaat.

Maatschappelijke interactie

Naast het versterken van de omgeving waarin deelnemers hun welzijn kunnen bevorderen hebben de fondsen een taak in het maatschappelijk gesprek over de toekomst van het pensioenstelsel over generaties heen. Als geen ander kunnen zij vaststellen wat de effecten zijn van het stelsel op hun actieve en gepensioneerde deelnemers – zeker indien zij de interactie met hun deelnemers in de toekomst hebben geïntensiveerd. In brede zin geldt dat van pensioenfondsen mag worden verwacht dat zij maatschappelijke initiatieven nemen of ondersteunen in het belang van de deelnemers en de houdbaarheid van het pensioenstelsel. Dat vraagt onder meer om discussies over de verhouding tussen levenstijd en werktijd en daarbij

passende flexibele regelingen: langer doorwerken voor wie dat wil, korter werken voor wie daartoe is genooddaakt. Het vraagt ook om meer helderheid voor de deelnemers over de vangnetten van de samenleving als de zorgkosten voor ouderen oplopen die dat niet langer kunnen betalen. Pensioenfondsen kunnen dit signaleren onder hun gepensioneerden en agenderen op de maatschappelijke en politieke agenda.

Het Nederlandse pensioenstelsel kan met een metafoor worden omschreven als een zeewaardige boot die met een bewolkte lucht van wal steekt, maar waarvan op voorhand niet duidelijk is wat de bestemming is, wat de weersgesteldheid gaat worden tijdens de reis, of er voldoende reddingsvesten aan boord zijn, hoe die vesten worden verdeeld als de nood aan de mens komt en wat passagiers kunnen doen als ze uit de boot dreigen te vallen. Onwetend van de KNMI weersverwachtingen op lange termijn zijn de passagiers met een goed gemoed aan boord gegaan. Weliswaar hebben ze recentelijk wat verhalen gelezen over de teruglopende kwaliteit van de schepen, maar over het algemeen hebben ze een onbezorgd vertrouwen in de bemanning en – zij het iets minder – in de rederijen. Als ze niet zelf heel alert blijven, zou hun stemming tijdens de reis wel eens behoorlijk kunnen omslaan.

De agenda voor de nabije toekomst

De opmerkingen en suggesties die tijdens de gesprekken werden gemaakt hebben geen formele status. Pensioenfondsen kunnen desondanks baat hebben bij de onderstaande overwegingen die de respondenten meegeven:

- Neem een proactieve houding aan tegenover de deelnemers.
- Zie de verhoudingen met deelnemers als relaties en niet als transacties.
- Informeer de deelnemers adequaat en volledig over de gevolgen van de stelselwijziging
- Versterk het besef dat deelnemers meer direct risico lopen.
- Bied inzicht in de toekomstige kosten van levensonderhoud.
- Houd zicht op en inventariseer deelnemers die in de problemen (dreigen te) komen.
- Ontwikkel dynamische tools om (denkbeeldige) toekomstige levenssituaties te modelleren.
- Geef aan over welke handelingsperspectieven deelnemers beschikken en versterk deze.
- Denk na over samenwerking met mogelijk relevante partners, zoals NIBUD, vakcentrales, ouderenorganisaties, PensioenLab en universiteiten.
- Organiseer meer bijeenkomsten voor deelnemers in steeds wisselende samenstellingen.
- Stel inloopuren in voor deelnemers op plekken dichtbij de werkplek.
- Versterk de samenwerking met werkgevers gericht op het informeren en ondersteunen van de werkgever en de werknemers van de organisatie.
- Ontwikkel vormen van communicatie die aansluiten bij de leefwereld van deelnemers.
- Denk buiten de bestaande kaders om de deelnemers te bereiken, zoals een pensioenbus.
- Neem het voeren van gesprekken met deelnemers op als onderdeel van de governance.
- Betrek bestuurders actief bij gesprekken met deelnemers.
- Draag waar mogelijk bij aan versterking van de weerbaarheid van deelnemers als human capital.
- Neem actief deel aan de discussie over een activerend arbeidsmarktbeleid voor gepensioneerden.
- Versterk beleggingen in de sector en in thema's die relevant zijn voor de deelnemers binnen het kader van de fiduciaire verantwoordelijkheid van het fondsbestuur.
- Verken de mogelijkheden tot het aanbieden van aanvullende diensten aan de deelnemers.
- Herijk het doel van het pensioenfonds conform

artikel 102a van de Pensioenwet in het licht van de sociale functie van het fonds. Het verdient aanbeveling om 'fairness beliefs' op te stellen.

- Versnel en versterk de diversiteit in de besturen van pensioenfondsen.
- Verbeter de openheid over verantwoord en duurzaam beleggen.

Diverse pensioenfondsen geven al invulling aan sommige van de bovengenoemde aandachtspunt, zij het nog zeer bescheiden. In sectorverband zouden pensioenfondsen kunnen werken aan een herziening van de code pensioenfondsen. Deze behoeft aanscherping op het vlak van 'de deelnemer centraal' en van het welzijn van de deelnemers. Ook is het wenselijk te komen tot een aanscherping van het begrip 'belangen' in de Pensioenwet. Juist als het gaat om de verantwoordelijkheden van pensioenfondsen om het weerstandsvermogen van deelnemers te versterken, is het zaak het begrip 'belang' nader te operationaliseren.

Bijzondere aandacht, zo blijkt uit diverse reacties van respondenten, is het nadenken over nieuwe samenhangen tussen arbeid(stijd) en pensioen(tijd). Juist het scheppen van mogelijkheden voor ouderen om vitaal bij te blijven dragen aan de economie en de samenleving, maakt dat de weerbaarheid van de ouderen wordt versterkt. Tot slot

bevelen wij de pensioenfondsen aan om nader onderzoek te verrichten naar de huidige stand van het welzijn van de deelnemers en de mate waarin de fondsen zijn ingericht op, toegewijd aan en zich inzetten voor een gezonde toekomst van hun deelnemers. Meer specifiek zou dit onderzoek – bijvoorbeeld binnen Netspar-verband – zich kunnen richten op de volgende aandachtspunten:

1. Beschikken pensioenfondsen op dit moment over enige vorm van beleid inzake welzijn en het centraal stellen van de deelnemer?
2. Overwegen pensioenfondsen beleid te ontwikkelen gericht op de ontwikkeling van een omgeving waarin deelnemers welzijn kunnen ervaren?
3. Hoe vinden pensioenfondsen aansluiting bij de belangen en behoeften van deelnemers?
4. Hoe denken deelnemers over hun welzijn in relatie tot hun pensioen en hoe kan het eigen pensioenfonds daar in positieve zin aan bijdragen?
5. Hoe scoren pensioenfondsen op de onderscheiden dimensies van het welzijnsweb in de visie van het bestuur van het fonds, de uitvoeringsorganisatie en in die van hun deelnemers of andere relevante stakeholders?
6. Wat doen pensioenfondsen in de toekomst om hun prestaties op de dimensies van het web te verbeteren?

Concluderend stellen we dat pensioenfondsen, in het licht van artikel 105.2 van de Pensioenwet en van de voorgenomen wijzigingen in het pensioenstelsel, een verantwoordelijkheid hebben om zich actiever op te stellen richting hun deelnemers. In het licht van de toegenomen risico's voor de deelnemers dienen de fondsen hen beter te informeren, maar ook actief te luisteren en te horen wat zij zeggen. Daarmee tonen de fondsen hun toewijding aan het welzijn van de deelnemers.

